

GYURKÓ SZILVIA

Szobafogság – avagy a szabadságelvonással járó szankciók helye és szerepe a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában

„A veszélytől való félelem tízszer kínosabb, mint maga a veszély. Az aggodalom nagyobb teherként nehezedik az emberre, mint a valóságos rossz.”

Daniel Defoe

Az Országgyűlés 2010. július 2-án fogadta el a közbiztonság javítását célzó egyes törvénymódosításokról szóló T/580. számú törvényjavaslatot. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 14. § (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lépett: „Az elzárás legrövidebb időtartama egy nap, leghosszabb tartama hatvan nap, fiatalkorú esetén harminc nap. Az elzárás végrehajtása során a fiatalkorút a felnőtt korúaktól el kell különíteni.”

A szabálysértési törvény 77. § új (1) bekezdése: „A rendőrség elzárással is sújtható szabálysértés esetén – ha tettenérésre kerül sor – az eljárást alá vont személyt gyorsított bírósági eljárás lefolytatása céljából őrizetbe veheti. A tettenérésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni akkor is, ha a szabálysértés helyszínéről elmenekült elkövetőt a rendőrség az elkövetéstől számított 48 órán belül elfogja.”

Az új szabályozás összhangban a büntető igazságszolgáltatást érintő többi módosítással) egy olyan irányvonalat jelöl ki az állami kriminálpolitikában, ami fokozott szerepet szán a szabadságelvonással járó szankcióknak – a fiatalkorúak esetében is.

Ahhoz, hogy ezt az irányvonalat értékelni tudjuk és láthassuk a változtatások szükségességét, várható sikerét és hatékonyságát, meg kell (a jogalkotás előtt meg kellett volna) nézni más országok tapasztalatait, a nemzetközi tendenciákat és gyakorlatot, a vonatkozó nemzetközi dokumentumokat, valamint a releváns kutatási tapasztalatokat és eredményeket.

Az ENSZ és az Európa Tanács is több alkalommal, külön dokumentumokban foglalkozott a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerével. Ennek oka egyrészt, hogy ezen a területen sokkal több kockázata van a gyermeki jogok megsértésének, másrészt versengő (vagy látszólag versengő) értekek szerint kell különböző szakmákhoz tartozó szakembereknek együtt

dolgozniuk. A multiszektoriális együttműködés mindig konfliktusokkal, problémákkal terhelt – és különösen igaz ez, ha a védendő értékek között megjelenik a „társadalom védelme”. A nemzetközi iránymutatások ezért igyekeznek egyrészt megkönnyíteni a szakemberek közötti párbeszédet (közös nyelv megteremtésével és közös elvek lefektetésével), másrészt pedig kijelölik azt az utat, amely elvárt és követendő ama államok számára, amelyek a globális fejlődés részesei akarnak lenni.

Az első és legfontosabb nemzetközi dokumentum minden gyerekekkel foglalkozó döntés esetén az ENSZ 1989-es gyermekjogi egyezménye, amely szerint a 18. életév betöltéséig gyermeknek számít a fiatal akkor is, ha a nemzeti szabályozások – például a büntetőjogi felelősség, vétőképeség tekintetében, vagy egyes polgári jogi jogintézmények esetén – ettől eltérő életkori határokhoz kötik a gyermekkor alsó határát.

A gyermekkor önmagában megalapoz számos olyan jogot (és az állam védelmi kötelezettségét írja elő), amelyeket minden esetben szem előtt kell tartani, ha egy eljárásban/ügyben gyermek is érintett. Ilyen jogosítványok: a gyermek mindenekfelett álló (legfőbb) érdekének garantálása, a véleménynyilvánítás lehetőségének megteremtése, vagy hogy a családból kiemelés csak végső esetben alkalmazható.

Az ENSZ fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó szabályrendszerre négy pilléren nyugszik: a pekingi szabályokon (1985), a havannai szabályokon (1990), a rijádi iránymutatásokon (1990) és a tokiói szabályokon (1995).

A fiatalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló, 1985. november 29-én kelt 40/33-as ENSZ-közgyűlési határozat (pekingi szabályok) lefekteti a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának alapjait: fiatalkorúak esetében elsődleges cél a megelőzés, a széles körű szociális biztonság megteremtésével úgy, hogy lehetőség szerint a büntető igazságszolgáltatás által okozott érdeksérelem minimális legyen. A pekingi szabályokban foglalt alapelvek szerint az igazságszolgáltatás beavatkozása esetében nem csupán az elkövetett cselekmény körülményeire és súlyosságára kell tekintettel lenni, hanem a fiatalkorú helyzetére és szükségleteire, valamint a társadalmi érdekre is. A pekingi szabályok kiemeli továbbá, hogy a fiatalkorú személyes szabadságának korlátozására csak gondos mérlegelés után van lehetőség, és időtartamának a lehetséges minimumra kell szorítkoznia, ezért az alternatív szankciók lehető legszélesebb körben való alkalmazhatósága mellett érvelnek. A próbára bocsátás, a közhasznú munka, a kártalanítás és az okozott kár helyrehozása, a csoportos tanácsadáson való

résztételre kötelezés mind-mind ilyen alternatív szankciónak minősül a pekingi szabályok rendszerében.

Az 1990. december 14-én elfogadott 45/113-as számú ENSZ-közgyűlési határozat a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmének szabályairól (havannai szabályok) – összhangban a pekingi szabályokkal – kimondja: a szabadságvesztés fiatalok esetében csak végső eszközként (kivételesen) alkalmazható, a legrövidebb szükséges időtartamra. A szabadságkorlátozásról szóló döntést minden esetben bíróságnak kell meghoznia – oly módon –, hogy lehetőség legyen az eredeti bírósági döntésben foglaltnál korábbi szabaddá helyezésre is.

Az 1990. december 14-én elfogadott 45/112-es számú ENSZ-közgyűlési határozat (rijádi iránymutatások) a fiatalkori bűnözés megelőzésével kapcsolatban tartalmaz szabályokat, és a prevenció szükségességének hangsúlyozásán túl arra hívja fel a figyelmet, hogy a fiatalkori bűnözés kezelésekor kiemelt fontosságú a megfelelő szociális környezet és az oktatás megteremtése. A határozat elismeri, hogy a fiatalok esetében egyes társadalmi normák megszegése általános jelenség, és a felnőtté válási folyamat része, így a szabályszegő magatartás legtöbbször a megfelelő érettség elérésével magától megszűnik – ezért kifejezetten káros és kontraproduktív a fiatalkorút a társadalomban megbélyegző szankcióval stigmatizálni (például a szabadságelvonással járó büntetéssel vagy már önmagában a büntetőeljárásal deviánsnak vagy bűnelkövetőnek minősíteni), ez ugyanis hozzájárul az ismételt bűnelkövetéshez, a visszaeséshez, a kriminális életpálya kialakulásához.

A szabadságelvonással nem járó intézkedésekről a tokiói szabályok rendelkezik (1990) meghatározva egy sor alapvető irányelvet a szabadságelvonással nem járó intézkedések alkalmazásának előmozdítására. A tokiói szabályok kimondja, hogy a rendelkezéseket a minimális beavatkozás elvének alapulvételével kell alkalmazni. Ez azt jelenti, a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében el kell mozdulni a punitivitástól az általános dekriminalizálás, azaz büntetésközpontú kriminálpolitika helyett a büntetőjogi jogkövetkezmények csökkentése/felszámolása a cél. Ezen túlmenően a fiatalkorúakat érintő igazságszolgáltatási rendszernek gondoskodnia kell a fiatal és a közösség lehető legjobb kapcsolatáról, és minimálisra kell csökkentenie az erőszakos, kényszerítő jellegű intézkedések alkalmazásának lehetőségét (például szabályszegések esetén). A közösségbe visszatérés a szabályszegő fiatal számára alapvető fontosságú, ezért a lehető legteljesebb módon támogatni kell őt a reszocializációs folyamatban, az oktatási rendszerben való részvételben, a családi kapcsolatok ápolásában, a közösségre vonatkozó

felelősség vállalásában. Mindezeknek a céloknak az elérésére a közösségi alapú, helyreállító igazságszolgáltatási szemléletű jogkövetkezmények nyújtják a legjobb lehetőséget.

Az előbbieken bemutatott négy dokumentumon kívül, az ENSZ gyermekjogi egyezményében foglalt általános gyermeki jogok büntető igazságszolgáltatási rendszerben való érvényesítése érdekében megfogalmazott irányelvek közül kiemelkedik a gyermekközpontú eljárás követelménye, valamint hogy az irányelvek egy része a gyermekkorú elkövetők mellett a gyermekkorú áldozatok, büntetőeljárásokban érintett tanúk helyzetét is a gyermeki jogok érvényesítése oldaláról közelíti meg. 1997-ben az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa irányelvet fogadott el a büntető igazságszolgáltatási rendszerbe kerülő gyermekek helyzetéről. Ennek következtében alapelveként jelent meg a fair eljárás, a gyermekek lehető legteljesebb körű és érthető tájékoztatása az eljárás menetéről, az őket megillető jogokról, az eljárás céljáról. Az irányelv kimondja, hogy az érintett gyermek szakmai segítségre és támogatásra jogosult az eljárásban mindvégig (ami magában foglalja nemcsak a jogi, hanem a lelki, szociális gondoskodást is).

Az ENSZ-szabályokban foglaltak és a nemzetközi követelmények megvalósításához regionális és nemzeti jogalkotásra és hatékony, jól képzett, tájékozott nemzeti jogalkalmazásra van szükség, amely ismeri és tiszteltben tartja a gyermekek jogait – akármilyen szerepben jelenjenek is meg a büntető igazságszolgáltatás rendszerében.

Európában, regionális jelleggel az Európa Tanács fogalmazott meg ajánlásokat a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozóan. A (2008) 11. sz. MB ajánlás a fiatalkorú bűnelkövetőket érintő szankciókról és intézkedésekről, amelyet európai szabályokként is ismerünk, a legfontosabb alapelveket rögzíti a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozóan alkalmazható szankciók és intézkedések esetén. Az ajánlás szerint a jogkövetkezmények megállapításánál a fiatal mindenekfelett álló érdekét és az arányosság elvét kell elsősorban szem előtt tartani. A fiatal életkora, fizikai és mentális jólléte, fejlődése, személyes körülményei, belátási és beszámítási képessége, valamint az elkövetett cselekmény súlya kell hogy meghatározza a fiatalra kiszabott szankciót.

Az európai szabályok a „minimumintervenció” elvét rögzíti, e szerint a fiatal személyére szabott, lehető leggyorsabb eljárásban megállapított jogkövetkezmény az intézmények közötti együttműködés révén és a fiatalkori bűnelkövetés holisztikus megközelítésének hála nem stigmatizál, és a lehető legteljesebb visszatérést engedi a társadalomba.

A fiatal elkövetővel kapcsolatba kerülő szakembereknek megfelelően képzetteknek kell lenniük, és megfelelő információval kell rendelkezniük a fiatalról, a fiatalkori bűnözés okairól és jellemzőiről, a szankció várható hatásairól. A fiatalra vonatkozóan alkalmazott intézkedéseket és az igénybe vett segítő, támogató szolgáltatásokat rendszeresen monitorozni kell. Az európai szabályok mindezekén túlmenően kitér az őrizetbe vett, letartóztatott fiatal fogva tartásának körülményeire és annak nemzeti szabályozási minimumára is.

Az Európa Tanács az európai szabályok előtt két másik dokumentumban is foglalkozott a fiatalkori bűnözéssel, valamint a bűnmegelőzéssel. A (2003) 20. sz. MB ajánlás a fiatalkori bűnözéssel való foglalkozás új irányairól és annak szerepéről a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában, a fiatalkori bűnmegelőzés stratégiamegközelítéséről szól. A dokumentum a megelőzésre (és a visszaesés megelőzésére), a reszocializációra és reintegrációra, valamint az áldozatok érdekeire és szükségleteire helyezi a hangsúlyt. Az ajánlás új válaszokat keres a fiatalkori bűnözés kezelésére, amit a közösségi alapú és helyreállító igazságszolgáltatási technikákban, az alternatív konfliktuskezelésben, a fiatalkorú elkövetőkkel kapcsolatba kerülő szakemberek képzésében, az alkalmazott jogkövetkezmények és alternatív eljárások monitorozásában, a szankciók és elkövetők utánkövetésében talál meg.

Az ajánlás szövege szerint a fiatalkori elkövető elítélésének első napjától a reintegrációra kell helyezni a hangsúlyt. A másik releváns dokumentum pedig a (2000) 20. sz. MB ajánlás a korai pszichoszociális beavatkozásról a bűnmegelőzésben. Az ajánlás szerint a korai pszichoszociális beavatkozást a bűnmegelőzésben a gyermek mindenekfelett álló (legfőbb) érdekének szem előtt tartásával, a családok és a társadalom, valamint a fennálló jogrendszer védelme érdekében kell végrehajtani. A beavatkozásnak tiszteletben kell tartania a gyermek és családja magánélethez való jogát, integritását, és arányosnak, valamint nem stigmatizálónak és az esélyegyenlőséget szem előtt tartónak kell lennie.

A korai pszichoszociális beavatkozás célcsoportja a gyermek életterei – a család, az iskola (napközbeni ellátás), a kortárs csoportok és a helyi lakókörnyezet. Ezeket az élettereket a programok során védelmi faktorokként is figyelembe kell venni.

A kockázati tényezők közül a beavatkozások a következőkre fókuszálnak:

- tanulási nehézségek, hiperaktivitás,
- bántalmazás/válás a családban/állami gondoskodásban nevelkedő gyermek,
- zaklatás, kiközösítés, szegényes iskolai környezet,

- nemzetiségi-faji alapon való diszkrimináció/szülők munkanélkülisége, a család hosszu ideje tartó depriváltsága,
- csatlakozás deviáns kortárs csoportokhoz, szerhasználat (függőség), gyermekprostitúció, koldulás.

A nemzetközi normaanyaggal foglalkozva megállapítható tehát, hogy a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerével kapcsolatos egyik legfontosabb alapelv, hogy a 18 éven aluli fiatalok gyermeknek minősülnek, ezért jogaikat, érdekeiket és szükségleteiket az őket érintő ügyekben és eljárásokban mindvégig ennek megfelelően kell figyelembe venni. A gyermek mindenekfelett álló érdekének (*best interest of the child*) védelme, a stigmatizáció elkerülése, a családból való kiemelés végső esetben való alkalmazhatósága és a szabadságelvonással vagy szabadságkorlátozással járó szankciók ultima ratio jellege mind-mind azt jelzi, hogy a magyar rendszerben is határozott paradigmaváltásra van szükség. A szabálysértési törvény hatályba lépett módosítása ellentétes a releváns nemzetközi joganyagban foglalt követelményekkel és elvekkel – de ezen túlmenően is, a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszere (és az ahhoz kapcsolódó jogalkalmazás, végrehajtás) nem alkalmas a gyermeki jogok védelmére, a fiatalkorúak felismert és nemzetközi dokumentumokban foglalt szükségleteinek megfelelő válaszreakciókra. Ezeket a hiátusokat és problémákat különösen láthatóvá teszi az Európa Tanács által 2010 januárjában elfogadott, és a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás-tervezete, amelyet a gyermekbarát igazságszolgáltatás szakértői csoport készített¹. A tervezet a gyermekbarát igazságszolgáltatás általános elemei között kiemeli:

Tájékoztatáshoz, tanácsadáshoz való jog: az igazságszolgáltatási rendszerrel vagy más illetékes hatóságokkal (például a rendőrséggel vagy a szociális, oktatási, bevándorlási és egészségügyi szolgálatokkal) való első kapcsolatfelvételtől kezdve az egész folyamat alatt a gyerekeket és szüleiket haladéktalanul és megfelelő módon tájékoztatni kell a jogaikról, az alkalmazott rendszerről és eljárásokról, a meglévő gyermektámogatási mechanizmusokról, a védőintézkedések rendelkezésre állásáról, a felülvizsgálati mechanizmusokról és a támogatás nyújtására alkalmas szolgáltatásokról.

A magánélet védelme: az igazságszolgáltatási vagy a nem igazságszolgáltatási eljárásokban és más beavatkozásokban részt vevő gyerekek magánéletét teljes mértékben védeni kell. Ez magában foglalja azt, hogy nem bocsát-

¹ Dokumentumszám: CJ-S-CH (2010) 3 E.

hatók rendelkezésre vagy nem tehetők közzé – különösen a tömegtájékoztatási eszközökben – olyan információk, amelyek felfedhetik vagy közvetve lehetővé tehetik a gyerekek személyazonosságának megismerését, így például fényképek, a gyermek vagy a gyermek családjának részletes leírása, egyértelmű utalások, túl részletes információk, nevek vagy címek.

Biztonság (különleges megelőző intézkedések): a gyerekeket védeni kell a fenyegetéstől, a megtorlástól és a másodlagos sértetté válástól.

Szakemberek képzése: a bírakat, ügyészeket, ügyvédeket, rendőröket, szociális munkásokat, pszichológusokat, bevándorlási hivatalnokokat és a gyermekekkel foglalkozó más szakembereket folyamatos és mélyreható multidiszciplináris képzésben kell részesíteni a különböző életkori csoportokba tartozó gyerekek különleges jogaival és igényeivel, valamint a gyermekekhez igazított eljárásokkal kapcsolatban.

Multidiszciplináris megközelítés: a gyerekek magánélethez való jogának teljes tiszteletben tartása mellett ösztönözni kell a különböző szakemberek közötti szoros együttműködést a gyermekek átfogó megértése, valamint a gyerekek jogi, pszichológiai, szociális, érzelmi és értelmi helyzetének értékelése céljából.

Gyermekekről igazságszolgáltatás az igazságszolgáltatási eljárást megelőzően: a gyerekeket részletesen tájékoztatni kell arról a lehetőségről, hogy bírósági eljáráshoz vagy bíróságon kívüli alternatív rendezési módokhoz folyamodhatnak. A tájékoztatás során a választás lehetséges következményeit is ismertetni kell. A megfelelő jogi és egyéb tájékoztatás alapján választási lehetőséget kell adni a bírósági eljárások vagy az esetleges alternatív eljárások igénybevételére.

Gyermekekről igazságszolgáltatás az igazságszolgáltatási eljárások közben: a bírósági és igazságszolgáltatási eljáráshoz való hozzáférés/jogi tanácsadás és képviselet/a meghallgatáshoz, a vélemény és az aggályok kifejtéséhez való jog/az indokolatlan késlekedés elkerülése/a bíróság felépítése, a gyermekekről környezet és gyermekekről kifejezőmód/a gyerekek vallomása, tanúvallomása. (A gyermekek megkérdezését mindig képzett szakembereknek kell végezniük. Minden erőfeszítést meg kell tenni, hogy a gyerekek a legkedvezőbb körülmények között tegyék meg vallomásukat, életkoruk, érettségük, értelmi szintjük, valamint a beszéd, a kifejezőmód vagy a kommunikáció terén felmerülő esetleges nehézségeik figyelembevételével.)

Gyermekekről igazságszolgáltatás az igazságszolgáltatási eljárások után: a gyermek ügyvédjének a gyermek értelmi szintjének megfelelő kifejezőmód alkalmazásával el kell magyaráznia a meghozott határozatot vagy ítéle-

tet, és meg kell adnia a szükséges tájékoztatást az esetlegesen megtehető olyan intézkedésekről, amilyen például a fellebbezés vagy a független panaszkezelő mechanizmusok igénybevétele.

Az ENSZ- és ET-tagállamok között nem Magyarország az egyetlen, ahol a szabadságelvönással járó szankciók ultima ratio jellegét megalapozó, jól körvonalazható elvárásokkal ellentétes nemzeti szabályozás születik.

Az Egyesült Királyságban például, ahol a kilencvenes években több olyan eset is történt, amely a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkre irányította a közvélemény figyelmét, az elmúlt tíz évben jelentős elmozdulások történtek egy punitív szemléletű állami kriminálpolitika felé. A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőszabályok tekintetében a folyamatot az az 1992-es ügy indította el, amikor Liverpoolban két tízéves fiú megölte a kétéves *James Bulger*t. Mind a kormányzat, mind pedig a parlamenti ellenzék krízisről, bűnözési hullámról kezdett el beszélni, amelynek kezelésére az „örizet” intézményére vonatkozó szabályok átalakítását tartották megfelelő eszköznek. 1994-ben a kormány duplájára emelte a 15-17 éves fiatalokra vonatkozóan a maximálisan kiszabható büntetés időtartamát, és bevezették a 12-14 évesek körében alkalmazható speciális biztonsági elzárás fogalmát. Ez után a 15 éven aluliaknál bevezették a „megrögzített elkövető” fogalmát – amelynek értelmezésére a bíróságoknak igen széles mozgásterük volt. Az egymás után következő kormányok soha nem fogalmazták meg, hogy az őrizetben tartott fiatalkorúak magas arányának megtartása célkitűzés lenne, sőt 2001-ben a politikai programok között szerepelt a „*letartóztatás, büntetés és a visszaeső fiatalkorú elkövetők rehabilitálása*” is, de ezzel párhuzamosan 1997 és 2005 között tizenhatezer új büntetés-végrehajtási férőhelyet alakítottak ki.²

1982 és 1992 között Angliában és Walesben átfogó programot indítottak annak feltárására, hogy a törvényekkel konfliktusba keveredő fiatalok esetében milyen beavatkozás, reakció, kezelés sikeres. A vizsgálat eredménye szerint a lehető legkisebb állami intervenció és a lehető legteljesebb közösségi szupervízió adja az eljárás valódi alternatíváját – ez csökkentette a vizsgált időszakban legnagyobb arányban a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe (vissza)kerülő fiatalok számát. Ez azt jelenti, hogy a nemzetközi dokumentumokban is hangsúlyozott alternatív szankciók hatékonyabbak, a visszaesés megakadályozása és a társadalmi beilleszkedés javítása szempontjából pedig sokkal sikeresebbek, mint a szabadságelvönással járó szankciók. Ezzel ellen-

² Barry Goldson: *Children in trouble: contemporary state responses to juvenile crime*. In: Phil Scraton (ed.): *Childhood in Crisis?* Taylor and Francis, London, 1997

tétben – a politikai és társadalmi közbeszédben – és a gyakorlatban is igen nagy az elfogadottsága, támogatottsága az elzárást jelentő jogkövetkezményeknek.

Ezek a tapasztalatok egybeesnek a hatvanas–hetvenes évek állami beavatkozást elutasító kriminálpolitikáival, és azokkal az elméletekkel, amelyek szerint a gyerekek kinövik a kriminális devianciát, míg a túlzott és büntető jellegű állami reakciók konzerválják a „bűnöző identitást”, és a gyereket egy olyan kriminális életpályára állítják rá, amelyről nagyon nehéz lejönni. Szintén ennek az időszaknak fontos empirikus kutatásai bizonyították, hogy az állami büntetőreakciók nem egyformán érvényesülnek a társadalom különböző rétegeiben. A már eleve marginalizálódott, szegregálódott fiatalokból sokkal nagyobb arányban „merít” a punitív büntetőpolitika, mint a jól szituált, jó érdekérvényesítő képességű családok gyermekei közül.

Az is értékelendő szempont, hogy milyen üzeneteket küld a gyerekeknek az a közösség, amelyik az elzárást, szabadságelvonást látja a legkézenfekvőbb és legjobb eszköznek: „nem vagy közénk való”, „rossz vagy”, „nincs rád szükségünk”, stb. Egy életkora és élettörténete miatt a környezet visszajelzéseire igencsak fogékony gyerek érzékenyen reagál ezekre az üzenetekre, és kiegészítve a bűnöző múlt stigmájával, jól bejósolhatóan a társadalom periferiájára sodorja őt. Az a gyerek, aki kiesett (vagy legalábbis hátrányba került) az oktatási rendszerből, és ezáltal „leértékelődik” a munkaerőpiacon is, élethossziglani káros hatásként éli meg a fiatalkori elzárást. A társadalom védelme nemcsak azt jelenti, hogy meghatározott időtartamra „kivonjuk a forgalomból” azokat, akiktől félünk, hanem alapvetően azt, hogy hosszú távon próbáljuk meg rendezni a kriminális devianciával érintett vagy fokozott kockázatot jelentő egyének, csoportok személyes és közösségi életét, kapcsolatait, helyzetét. A megelőzés és a közösségi alapú jogkövetkezmények, a helyreállító szemléletű szankciók gyorsabbak, olcsóbbak és hatékonyabbak, mint a „hagyományos” büntetőeljárások.

A büntetőeljárások lassúságának (és így indirekt módon költségességének és vitatható hatékonyságának) alátámasztására a Legfőbb Ügyészség Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztálya által 2007-ben készített összefoglaló jelentésre hivatkozom, amely a fiatalkorúak ellen folytatott büntetőeljárások időszerűségéről szól. A vizsgálat főbb megállapításai szerint az esetek csaknem felében (43,5 százalék) a büntetőeljárás teljes tartama meghaladja a két évet, míg az ügyek 18 százalékában csak a nyomozás elrendelésétől számított három éven túl született jogerős döntés. Részlet a vizsgálati anyagból: *„Tekintettel arra, hogy a fiatalkorú terheltek ügyeiben az egyszerű megítélé-*

sű és kisebb tárgyi súlyú cselekmények miatt is gyakran előfordultak hat hónapot meghaladó tartamú nyomozások, ezért fokozott figyelmet kell fordítani az ilyen ügyekben a nyomozás időszerűségének javítására. Már a nyomozás ideje alatt indokolt bátrabban élni az eljárás gyorsítására alkalmas lehetőségekkel. Célszerű mellőzni az olyan bűncselekmények miatti nyomozást, amelyeknek a jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.”³

Ha a nemzeti jogalkotásokat elemezve általános európai tendenciákat nézünk, akkor azt látjuk, hogy az elmúlt 15 évben egymás mellett léteztek a neo-liberális reformok (Anglia, Wales, Hollandia), a minimális beavatkozásra építő középutas rendszerek (mint például Németországban, ahol az elterelésnek és a nevelési-javító célú jogkövetkezményeknek van primátusuk), valamint a retributív rendszerelemeket egyre hangsúlyosabbá tevő elgondolások. A helyreállító igazságszolgáltatási eszközök (mediáció, családi csoportkonferencia stb.) jelenléte Belgiumban és a skandináv államokban a legerősebb, noha ma már nehéz olyan európai államot találni, ahol fiatalkorú elkövető esetén ne lenne mód az elterelésre és alternatív szankciók alkalmazására.

Összegzés

„A börtönök működnek. Biztosítják, hogy védve legyünk a gyilkosoktól, rablóktól és erőszaktevőktől, és hogy akik bűncselekményt akarnak elkövetni kétszer is meggondolják azt.”⁴ A büntetőpolitika területére helyezni jelenségeket látszólag egyszerű és hatékony válaszlehetőségeket kínál. A gyermek- és fiatalkorú bűnözés az egész társadalomnak próbatétel, de egy teljesen más értelmezési tartományban, más narratívák szerint, mint ahogy az ma sok esetben történik. Sokkal kevésbé a „mennyire büntesselek meg” a kérdés, mint inkább a „hogyan nyújthatok neked segítséget és iránymutatást abban, hogy ez ne történjen meg még egyszer”. A politikai logika azonban szembemegy a nemzetközi kívánalmakkal, a kutatási eredményekkel, tapasztalatokkal – jogszabályt alkot, elrettent, bezárással fenyeget, hogy elmondhassa, teszi a dolgát. Figyelmen kívül hagyja azonban azoknak a szükségleteit, akiket tevékenységével megcéloz. A gyerekek érdeke nem a pusztá elzárás, hanem hogy

³ Összefoglaló jelentés a fiatalkorúakkal szemben folytatott büntetőeljárások időszerűségéről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2007

⁴ Elhangzott az angol Konzervatív Párt gyűlésén, 1993. október 6-án.

megtanulhassák: amit tettek, rossz, és azért felelősséget kell vállalniuk, de ez nem ítélet valaki felett, aki elbukott, hanem lehetőség arra, hogy egy hibát jóvátegyenek.

A gyermekeket érintő büntető igazságszolgáltatási rendszer nem a szankciókkal kezdődik, és nem is az a leghangsúlyosabb része. A bűnmegelőzés és a megfelelő támogató, gyermekvédelmi és oktatási rendszer a biztonságot nyújtó családi környezettel együtt adja azt az alapot, amelyre egy sikeres igazságszolgáltatási rendszer felépíthető. Ennek felismerése vezetett oda, hogy a nemzetközi alapelvek között ma már kikerülhetetlenül jelen van a családi és közösségi alapú beavatkozások és támogatások megerősítésének szükségessége. A korai beavatkozás és támogatás, a nem direkt bűnmegelőzési célú akciók mind-mind hozzájárulnak egy kevésbé erőszakos és a gyermekek biztonságát és jóllétét jobban szolgáló világhoz.